

УДК: 329.12

Інтерпретація свободи в концепції лібералізму

О.Б. ПЕТИНОВА

Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського

м. Одеса, Україна

E-mail: oksanapnpu@gmail.com

Авторське резюме

Стаття присвячена лібералізму, його характерним рисам та інтерпретаціям свободи в історико-філософській ретроспективі. Автор наголошує на тому, що актуальність виявлення базових ідей свободи у ліберальному дискурсі зумовлена фокусуванням суспільного інтересу на проблемі визначення стратегічних пріоритетів у державотворчих процесах пострадянської України та суспільних трансформацій ХХІ століття в усіх сферах життєдіяльності українців. Прагнення до свободи є одним з принципів життя людини. Категорія свободи осмислюється по відношенню до поведінки людини, і їй надавали різних значень в історії розвитку філософської думки.

Як філософська теорія лібералізм найбільшого поширення отримав у ХVІІІ столітті, хоча його ідеї простежувались і в історії стародавньої філософії. Він став ідеологією буржуазії та отримав провідні позиції в Європі та Америці. Джерелом лібералізму була політична філософія Просвітництва, в основі якої – твердження про наділення всіх людей рівними правами.

Автор розглядає основні ідеї лібералізму, акцентуючи увагу на різних інтерпретаціях свободи. Об'єктом дослідження стали праці відомих філософів – Т.Лівія, М.Аврелія, Н.Макіавеллі, Ш.Монтеск'є, Ж.Руссо, Вольтера, Дж.Локка, Д.Юма, І.Канта, А.Сміта та інших. Автор приходять до висновку, що під свободою особистості розуміється ідея, яка відображує відношення людини до своїх дій; при цьому вона виступає їх головною причиною. Ці дії безпосередньо не залежать від природних, соціальних, міжособистісно-комунікативних чи внутрішньо-психологічних чинників. Основними проявами свободи вважає «повну свободу» як природний стан людини (реалізується через право на життя, право на свободу, право на власність, виступає засобом самоствердження); повагу та дотримання істини «те, що корисне для суспільства, є корисним для кожного»; реалізацію «суспільності» як інстинкту людини; здійснення моральної дії; реалізацію права на життя та прагнення до щастя; виявлення власної ініціативи.

Ключові слова: лібералізм, свобода, особистість, воля, суспільство.

The interpretation of freedom in the conception of liberalism

O.B. PETINOVA

South ukrainian national pedagogical university after K.D. Ushinskiy, Odessa, Ukraine

E-mail: ioksanapnpu@gmail.com

Abstract

The article covers the liberalism, its peculiar features and interpretations of freedom in the historical and philosophical retrospective. The author underlines that the topicality of the revelation of basic ideas of freedom in the liberal discourse is caused by the focusing of social interest on the problem of strategic priorities determination in the state-forming processes of post USSR Ukraine and the social transformations of XXI century in all the spheres of life of Ukrainians. The striving for the freedom is one of the principles of human life. The category of freedom is interpreted in the relation to the human behavior, and different meanings in the history of philosophical thought development were given.

As a philosophic theory liberalism gained the most dissemination in XVIII century, though its ideas appeared also in the history of ancient philosophy. It became the bourgeoisie ideology and obtained the leading positions in Europe and America. The main source of the liberalism was the political philosophy of Enlightenment, the core idea of which was the guarantee of equal rights for everyone.

The author considers the main ideas of liberalism, paying attention to different interpretations of freedom. The object of the investigation is the works of famous philosophers – T. Livius, M. Aurelius, N. Machiavelli, Ch. Montesquieu, J. Rousseau, Voltaire, J. Locke, D. Hume, I. Kant, A. Smith and others. The author comes to the conclusion that the notion of individual liberty can be understood as the idea that represents the individual's relation to own actions; individual being at the same time their main cause. These actions do not depend on the natural, social, interpersonal, communicative or inward psychological factors directly. As the main manifestations of the freedom defines the «complete freedom» as the natural human state (may be realized through the right to life, the right to the freedom, the right to property and is the mean of self-affirmation); the respect and observance of the truth that «what is good for society is good for everyone»; the realization of «publicity» as the human instinct; realization of moral effect; realization of the right to life and the striving for happiness; exposure of own initiative.

Key words: liberalism, freedom, individual, will, society.

© О.Б. Петінова, 2013

Постановка проблеми. Актуальність виявлення базових ідей категорії свободи у ліберальному дискурсі зумовлена фокусуванням суспільного інтересу на проблемі визначення стратегічних пріоритетів у державотворчих процесах пострадянської України та суспільних трансформацій ХХІ століття в усіх сферах життєдіяльності українців, формування Нової економічної людини, під якою ми розуміємо соціально орієнтовану ринкову особистість, яка відзначається високим рівнем економічної культури, орієнтується на досягнення добробуту, високої якості життя, соціальної справедливості та захищеності, має творчі здібності, здатна до ризику та до швидкої адаптації у змінних умовах ринку. Реалізацію своєї свободи людина здійснює у різних напрямках. Філософська категорія свободи стрижнем проходить через всю історію лібералізму, набуваючи різних значень в соціально-філософській, політичній та економічній інтерпретації.

Мета дослідження полягає в інтерпретації основних значень свободи у концепції лібералізму в історико-філософській ретроспективі.

Аналіз досліджень і публікацій. Ключові аспекти окресленої проблеми досліджувались істориками, філософами, політологами та спеціалістами різних галузей науки. Серед українських дослідників можна назвати такі імена, як В.Воронкова, І.Д.Ясір – аналізували зародження та еволюцію лібералізму в Україні ХІХ – ХХ століття [10]. Лібералістичні погляди видатних українських мислителів досліджували Н.Василенко [5], О.Пріцак [24] та ряд інших. У політичному аспекті ця проблема підіймається в роботах М.Томенка [32], який в контексті формування сучасної української держави звертається до поглядів М.Драгоманова та Д.Донцова. Особливості сучасного українського лібералізму розкриває А.Божко [3]. Політолог А.Окара [22] приділяє увагу політекономічним аспектам лібералізму в Україні, перспективи лібералізму в Україні розкриває П.Бублик [4] тощо. Ми вважаємо необхідним продовжити і розширити комплексний зріз лібералістичної проблематики під кутом зору основних значень свободи.

Виклад основного матеріалу. Як кажуть в народі, погані люди не стануть гарними громадянами, адже коли вони втрачають повагу до власності та праці, вони загублюють у собі засіб самовдосконалення. Прагнення до свободи є одним з принципів життя суспільства. Життя ж людини неможливе без боротьби за свободу – свободу висловлювати свою думку, свої погляди, свободу об'єднуватись а партії та організації, свободу обирати правителя, голосувати за своїх кандидатів, організувати своє соціальне життя. Насолоджуватись свободою – зна-

чить працювати так, як хочеться, продавати результати своєї діяльності та отримувати за це прибуток. Бути вільним – значить не зустрічати перепон та ускладнень в своїх мирних соціально-економічних заняттях та прагненнях. Філософія існування людини – у свободі вибору, яка означає повагу до людської особистості. Причина неприйняття певної соціально-економічної системи серед різних прошарків населення в незадоволеному честолюбстві. Ряд сучасних людей самокритику не сприймають, і тому шукають причину цього в існуючій економічній системі. У суспільствах з закритою соціальною стратифікацією соціальне походження, в основному, освячувалось релігією і залежало, в основному, від долі або Бога, а в умовах ринкового господарства – людина всього досягає завдяки власним зусиллям за (або без) підтримки держави і, відповідно, в своїх невдачах повинна звинувачувати себе.

Категорія свободи у філософії осмислюється, як правило, по відношенню до поведінки людини, вона отримала розвиток в різних філософських проблемах, зокрема, відповідальності та прояву свободи волі людини, можливостей бути вільним, осмислення свободи як сили, що регулює громадські стосунки тощо. Стан свободи – це стан, коли кожен може використовувати свої знання для досягнення власних цілей. Свобода волі – у можливості людини робити вибір незалежно від обставин, в яких вона опинилась. Жодна філософська проблема, напевно, не мала такого соціально-політичного звучання в історії суспільства, як проблема свободи. Як відзначає Р.Штайнер, у житті людини є одне важливе питання: чи може людина як істота, що має волю, приписувати собі свободу? Чи ця свобода лише пуста ілюзія? [34]. Так, у вирішенні цієї проблеми у філософії сформувалися дві протилежні тенденції: метафізичний лібертаріанізм (стверджує можливість існування свободи волі) та жорсткий детермінізм (заперечує свободу волі).

Поняття «лібералізм» від латинського «liber» означає «вільний», і є категорією філософії свободи, хоча це поняття в історії розвитку філософської, політичної та економічної думки використовувалось в різних значеннях. Початкові спроби втілення ліберальних ідей мали лише частковий успіх і часом навіть приводили до протилежних результатів. Гасла свободи і рівності між прихильниками різних інтерпретацій ліберальних принципів призводили до гострих конфліктів, які виявлялись через революції, війни, повстання, урядові скандали, часто провокували масове розчарування в ідеалах. У силу цих причин, в різні періоди в поняття «лібералізм» вкладався різний зміст: і позитивний, і негативний.

В Новому російського словнику Т.Єфремова вказується на два основних значення лібералізму: ідеологічна та суспільно-політична течія, яка відстоює парламентський лад, демократичні свободи та свободу підприємництва; вільнодумство [21].

В Електронному словнику під лібералізмом розуміється філософська, політична та економічна теорія й ідеологія, центральним положенням якої є твердження про правовий базис індивідуальних свобод людини та економічного ладу (від французького liberalism). Лібералізм проголошує головною рушійною силою суспільного поступу ініціативну, вільну особистість. Спрямований на утвердження парламентського ладу, вільного підприємництва, демократичних свобод; відстоює абсолютну цінність людської особистості (саме особистість важливіша за державу) та утверджує рівність всіх людей у реалізації своїх прав. Метою лібералізму є максимальне послаблення (пом'якшення) різних форм державного і суспільного примусу. Мирний, реформаторський шлях є найкращим шляхом у здійсненні суспільних перетворень. Як ідеологія буржуазії лібералізм зародився у XVII столітті, і поступово вже в XIX остаточно зайняв провідну позицію як ідейна доктрина. Філософія та соціально-політична думка епохи Просвітництва стали джерелом лібералізму, стрижнем якого виступала гуманістична теза про наділення всіх людей рівними правами. Протилежними течіями є консерватизм та етатизм (який абсолютизує роль держави в суспільстві), а в питаннях приватної власності та соціальної підтримки з боку держави – колективізм, соціалізм та комунізм [13].

Протягом історичного розвитку людства особистість завжди прагнула свободи, яскравим прикладом є Стародавня Греція, політична система якої включала ряд елементів правової держави та демократії у поєднанні зі свободою приватного підприємництва. До питань свободи звертаються ряд мислителів різних епох та періодів. Так, наприклад, ще Т.Лівій у своїх творах описував боротьбу за свободу між різними суспільними класами (плебеїв та патриціїв) [16]; М.Аврелій, відомий римський філософ, наголошує на рівних правах на мову, на шануванні свободи підданих. Поняття свободи та волі стрижнем проходить в його праці «Міркування». Так, філософ зазначає «...проти волі – коли людям затьмарили правду» [1, с.162]; М.Аврелій вірить в долю, однак підкорення волі також пов'язує з свободою: «... будь-яка людина, яка гнівно та запекло зустрічає випробування в своєму житті, подібна до свині, що б'ється та верещить, коли її хочуть випустити... Властивість розумної істоти – свобода

та підкорення своїй долі, а не боротьба з нею, властива тварині...» [1, с.149]. Марк Аврелій мріяв про імперію, в якій люди могли б жити вільно, він наголошував, що ідеал – імперія, в якій всі живуть заможнo, можуть піклуватися про своїх дітей, і в якій немає війни, однак в той же час філософ закликає особистість до активності: «Геть з постелі, отримайте свої обов'язки і борг, оцініть, що відбувається навколо вас. Ось сенс життя» [2].

Лібералізм тісно пов'язаний з гуманізмом як провідної течії філософії періоду Відродження. Конституціоналізм та самоврядування стали вимогою повноцінних ліберальних рухів у Франції, Англії та колоніальній Америці, що сформулювали концепцію прав людини. Серед філософів, які в своїх працях звертаються до свободи в різних аспектах, слід згадати Н.Макиавеллі. Філософ зазначає, що важко народу, який звик жити під владою государя, зберегти потім свободу, якщо він у певному випадку її отримає. Труднощі зрозумілі, адже подібний народ є нічим іншим, як грубою твариною, яка за своєю природою люта та дика, ще й була вигодувана в неволі, і коли випадково її випустили на пасовище і не навчили ні пастися, ні знаходити місце для схованки, вона стає здобиччю першого зустрічного, який знов надіне на нього ярмо [19].

У континентальній Європі філософ Ш.Монтеск'є займався розробкою доктрини про загальну рівність громадян перед законом. Федералізм та розподіл влади визначав основними інструментами обмеження державної влади. В своїй праці «Про дух законів» приділяє увагу способам правління, і веде мову про республіканський, монархічний та деспотичний способи. Він зазначає, що республіканське правління – це таке, при якому верховна влада знаходиться в руках усього народу або його частини, монархічне – при якому керує одна людина, при цьому керується встановленими законами, а деспотичне – правління поза законами та правилами, залежить від волі та свавілля однієї людини [20].

Пристрасними популяризаторами «гармонії ринку», які розвивали в своїх працях ідеї невтручання держави в економіку, були послідовники Монтеск'є, спеціалісти в сфері політичної економії Ж.Б. Сей та Д.де Трасі, провідний французький політик, філософ й економіст [31, 12].

Серед видатних філософів Просвітництва особливе місце в розвитку лібералізму слід відвести Ж.Руссо та Вольтеру, які відстоювали ідею природної свободи особистості. Так, у трактаті «Про суспільний договір» Ж.Руссо зазначає, що відмовитись від своєї свободи – значить відмовитись від гідності людини, від прав

та обов'язків. Немає такої винагороди, яка була б рівноцінною такій відмові. Ця відмова несумісна з природою людини, забрати свободу у своєї волі – значить відняти моральні мотиви у своїх вчинків. В розділі IV «Про рабство» філософ звертає увагу читача на те, що оскільки жодна людина не має природної влади над собою подібними, і оскільки сила не дає такого права, то в якості основи будь-якої законної влади серед людей має залишатись договір [26, с. 7].

Ж.Руссо критикує теоретиків, які пояснюють існуючий характер державного правління «високим» походженням монархів, таке правління вважає незаконним, тому що законним воно може бути лише у випадку власного вибору правителя народом. «... Людина народжується вільною, однак разом з тим вона в кайданах, хтось вважає себе повелителем інших, а сам не перестає бути при цьому рабом...» [26, с.3], – наголошує філософ. Створення громадянського суспільства слід шукати в первинному акті «суспільного договору», в якому одночасно і обмежується, і зберігається свобода кожного громадянина. Мета суспільного договору – у вирішенні основного завдання: знайти таку форму асоціації людей, яка б захищала кожен особистість та її власність. І в таких умовах, поєднуючись з усіма, з одного боку, – вона з іншого залишається вільною. Ж.Руссо звернув увагу на те, що суспільний договір закріплює право власності за її фактичними власниками. Щоб такий договір був легітимним, в обмін на свою незалежність людина повинна отримати блага, які може забезпечити тільки суспільство. Одним з таких благ філософ вважав освіту, яка дозволяє людям найкращим чином реалізувати свої здібності, і при цьому робить з людей законслухняних громадян. Іншим благом є колективна республіканська свобода, яку людина набуває за допомогою ототожнення своїх інтересів з національними. Завдяки такому ототожненню, освічена людина сама обмежує свою свободу, оскільки це стає в її інтересах. Воля нації як єдиного цілого може бути реалізована тільки за умови самовизначення народів. Таким чином, суспільний договір веде до національної згоди, національної волі та національної єдності. Ці ідеї стали ключовими у поглядах Т.Джефферсона та Б.Франкліна [33,30,27]. Проблему походження соціальних інститутів (приватної власності, держави тощо) Б.Франклін вирішував з позиції природного права та теорії суспільного договору, досліджуючи економічні проблеми, одним з перших висловив думку про трудову природу вартості.

Провідний філософ Дж.Локк висунув ідею, за якою вільні люди можуть стати основою стабільного суспільства. Його «Два трактати про

правління» сформулювали два фундаментальні ліберальні принципи: економічної свободи як права на особисте володіння та користування власністю і інтелектуальної свободи, що включає свободу совісті. Основою його теорії є уявлення про природні права: на життя, на особисту свободу і на приватну власність. Обґрунтовує концепцію суспільного договору, згідно з якою громадяни, об'єднуючись у суспільство, повинні відмовитись від своїх владних повноважень на користь уряду, аби він захищав їхні природні права. У своїх поглядах мислитель відстоював інтереси англійської буржуазії, зокрема, він не поширював свободу совісті на католиків, а права людини на селян і слуг. Лібералістичні ідеї простежуються в твердженні, за яким суспільна згода не повинна ставитися вище від природних прав особистості. З іншого боку, ми вчимося з досвіду, усе, що виходить за його межі, є не більше, ніж гіпотеза: сфера певного збігу між практикою та істиною. Демократію мислитель не підтримував. Тим не менш, ряд положень його вчення лягли в основу ідеології американської та французької революцій. Філософ зазначає, що природна свобода людини полягає в тому, що вона вільна від будь-якої влади, яка стоїть вище від неї на землі і не підкоряється волі чи законодавчій владі іншої людини, однак при цьому керується лише законами природи. Свобода людини в суспільстві виражається в тому, що вона не підкоряється ніякій іншій владі, окрім тієї, яка встановлена за згодою в державі. Свобода людини в умовах існування системи правління проявляється в тому, щоб жити відповідно до постійних законів, загальних для кожного в цьому суспільстві, й встановлених законам законодавчою владою, створеною в ньому: свобода – в наслідуюванні власних бажань у всіх випадках, коли це не заперечується законом. Мислитель підіймає тему рабства людини, адже наголошує на тому, що людина не має влади над власним життям, і не може шляхом домовленості чи власної згоди віддати себе в рабство комусь, щоб цей «хтось» лишив його життя; ніхто не може дати більшої влади, ніж та, яку він має, і той, хто не може лишити себе життя, не може дати влади над ним [17].

У працях англійського філософа Дж. Локка були започатковані базові положення класичної теорії політичної економії. Саме йому належить думка про залежність економічної вартості товару від вкладеної в нього праці робітника. «Повну свободу» Д. Локк називає природним станом. Основними принципами природного права виокремлює право людини на життя, право на свободу, право на власність. Утвердження суверенітету особистості відбувається в соціальній площині. Йдеться про усвідомлення

індивідом себе в суспільстві як громадянина, який має гарантовані державою права, і стверджує себе в суспільстві як соціальна одиниця. Соціальне ствердження індивіда в суспільстві на основі рівних прав означає його відокремлення як особистості. Самоствердження людини як особистості у XVIII ст. спочатку здійснюється у правовій сфері завдяки тому, що розум виявляє себе індивідуально, як уміння, кмітливості, винахідливості, підприємливості і, спираючись на право, матеріалізує себе у формі володіння власністю. Саме власність є тим засобом, в якому, передусім, стверджується людина як особистість. Тому забезпечення суверенітету людської одиниці означає в суспільстві збереження її власності, тобто можливості мирно й безпечно користуватися нею. Саме для цього люди утворюють громадянське суспільство на основі вільної угоди [18].

Вольтер відстоював ідею, що природну свободу особистості можна обмежувати, але не можна знищувати її суть. Він підкреслював важливість релігійної терпимості і неприпустимість торгуні та приниження людської гідності. Із цієї доктрини Вольтер виводить основну думку своєї моралі: завдання людини взяти свою долю у власні руки, покращити умови свого існування, забезпечити себе, прикрасити життя науками, виробництвом, мистецтвами й хорошим наглядом за суспільством. Таким чином, громадське життя неможливе без угоди, в якій кожен знайшов би вигоду для себе. Хоча право й різне в різних країнах, принцип справедливості, який лежить в його основі, універсальний. Усі люди можуть його збагнути, перш за все тому, що всі люди більш-менш розумні, а ще й тому, що всі повинні зрозуміти істину: те, що корисне для суспільства, є корисним для кожного. Необхідність чеснот продиктована не тільки сентиментами, а й інтересами кожної особи. Роль моралі в тому, щоб навчити людей дотримуватись такого принципу й виробити звичку його поважати [9].

За соціально-філософськими поглядами Вольтер — прихильник нерівності. Суспільство має ділитися на освічених і багатих, та на тих, хто, нічого не маючи, зобов'язаний працювати на них або їх розважати. Трудящим не треба вчитися, адже якщо народ почне думати, все загинуло (з листів Вольтера) [8]. До кінця життя він підтримував монархію та приватну власність, що опирається на «освічену частину» суспільства (філософів). Освічений монарх — його політичний ідеал, який Вольтер втілює у ряді художніх образів (Генріх IV у поемі «Генріада», цар-філософ Тевкр у трагедії «Закони Міноса»); філософ висміює придворних («Орлеанська дівка» [7]); вважає винуватим перед людством того, хто не підтримує твердження «Ко-

роліство — це велика сім'я з батьком на чолі» [6]. Вольтер, як і Ж.Руссо, іноді схилився до захисту ідеї «первісного стану», однак не має нічого спільного з намальованим Руссо раєм дрібних власників-хуторян, а втілює собою суспільство ворогів політичного деспотизму та релігійної нетерпимості.

Д.Юм стверджував, що фундаментальні (природні) закони людської поведінки диктують моральні норми, які неможливо ні обмежити, ні придушити, він не став «просвітником», хоча й симпатизував цьому напрямку розвитку суспільної думки, особливо на ранніх стадіях еволюції своїх філософських поглядів. Філософ заперечує запропонований «природний стан» існування людини, вважаючи його філософською фікцією. Вихідною домінантою буття людини визначає «суспільність», яка, як інстинкт, пронизує існування людини. Її первинною формою є сім'я, що виникає в результаті потреби людини в співжитті та в задоволенні природного потягу представників різної статі один до одного. Нові спільні турботи зміцнюють і розширюють суспільність, підносять авторитет батьків, формують систему організації спільності, засоби керівництва. Згодом у людей виникає звичка жити в суспільстві. Держава в соціально-філософській концепції Д.Юма постає як історичне продовження людського суспільного інстинкту. Уряд у державі (за аналогією авторитету батьків) набуває монархічних рис, до його головних обов'язків Д.Юм відносить піклування про дотримання законів — недоторканність приватної власності, передачу її від однієї особи до іншої виключно на засадах взаємної згоди, чітке й суворе дотримання кожною людиною своїх зобов'язань, обов'язків тощо. В свою чергу, громадяни звикають до певного суспільного порядку, до уряду та законів, і повинні підпорядковувати їм свою волю та шанувати державне керівництво. Мислитель був переконаним прибічником приватної власності та монархічної форми організації держави. Він не підтримував революційні засоби перетворень, обстоював ідею реформаторського руху та прогресу за умов соціальної злагоди суспільства та громадянського миру. Держава та керівництво в державі як орган порядку та справедливості — це своєрідна еволюція авторитету батьків у сімейному житті. Головною метою філософ вважав розробку науки про людину, в цьому контексті його економічні нариси були спрямовані не лише проти меркантильних принципів економічної політики, а й проти віри в те, що велич та влада правителя пов'язана з нестачею в країні золота й срібла. В своїх працях він зазначає, що «...влияние, которое приписывают малочисленности звонкой монеты, в действительности

есть результат привычек и свойств населения... [унаследованных от] первобытных и менее культурных времен, когда еще потребности воображения не смешались с естественными потребностями...» [35, с.90–91]. Теза про нейтральність грошей була потрібною для доведення необхідності зовнішньої торгівлі.

Під впливом поглядів Д.Юма дає етичне обґрунтування прав людини І.Кант. Відповідно до його вчення, ці права ґрунтуються на природничо-наукових законах і об'єктивній істині. Філософ закликає до «вічного миру», в якому міститься ідея необхідності коритися існуючій владі, хоч би яке джерело походження вона мала. Філософсько-економічні ідеї Д.Локка були доповнені системою етичних норм І.Канта в праці «Метафізика моралі» [14]. У цій праці йдеться про «категоричний імператив», який є уявленням про об'єктивний принцип, що виявляється у волі, велінні розуму. Існує два види імперативів: гіпотетичний і категоричний. Перший з них проголошує: «Ти повинен робити оте і оте, якщо прагнеш досягти отакої мети». Гасло другого: «Дій так, немов принцип твоєї поведінки завдяки твоїй волі має стати загальним принципом природи» або «Поводься з іншими так, як хотів би ти, щоб поводитися з тобою». Причому людська воля мусить бути безумовно самостійною (автономною), тому не може підкорятися чужим наказам. Без припущення свободи немає моральної дії, без припущення безсмертя нема вдосконалення душі, без припущення Бога нема узгодження між чесною та щастям. Але розум не може довести чи спростувати існування Бога. У цій справі він не має права голосу. Водночас, за І.Кантом, слід прямувати до очищення від релігійних нашарувань, від залежності від Бога. Слід бути вищим духом, слід діяти тільки з почуттям обов'язку, для самої краси, без уваги на Бога, який не потребує ані нашої шани, ані молитви. Благородні душі розуміють це відразу, а слабші нехай не користуються релігією. Закон — це узгодження самоволі багатьох, він твориться шляхом взаємного договору. А як зберегти закон? Треба, насамперед, його пізнати. Зі знання закону виникне повага до нього та почуття гідності [15].

А. Сміт пропонує теорію, згідно з якою моральне життя й економічна діяльність можливі без директив з боку держави; найсильнішими є ті нації, в яких громадяни вільні виявляти свою власну ініціативу. У своїх працях розвиває теорію мотивації, яка призводить особисту матеріальну зацікавленість у згоду з нерегульованим суспільним порядком; стверджує, що за певних умов вільний ринок здатний до природного саморегулювання і призводить до підвищення продуктивності праці, ніж ринок

з обмеженнями. Свобода людини – у виявленні власної ініціативи [28,29].

Значне місце в розвитку лібералізму належить революційному лібералізму в США та Франції. Серед революційних лібералістів можна назвати такі імена як Т.Пейн, Дж.Адамс, Т. Джефферсон, М. Робесп'єр. Вони виступали із закликами до своїх співвітчизників повстати в ім'я життя, особистої свободи і прагнення до щастя [23,27,25]. Конституція США (1787 року) відображала втілення цих ідей, зокрема розподіл влади на гілки (виконавчу, законодавчу та судову), баланс між центральною і регіональною владою тощо. Над армією було запроваджено цивільний контроль і вжиті заходи щодо повернення офіцерів до цивільного життя після проходження служби; концентрація влади в руках однієї людини стала практично неможливою. В області вимог лібералізму у Франції в 1789 році ухвалили «Декларацію прав людини та громадянина» [11].

Французькі фізіократи та англійські ліберальні економісти висунули постулат *laissez-faire*, що означає нічим не обмежена власність на засоби виробництва та вільні ринки, які не порушуються політичним втручанням. Філософи-соціалісти США розуміли під лібералізмом програму втручання правління в будівництво «держави добробуту» («welfare state»). Наприклад, один з сенаторів США Джозеф С.Кларк – молодший лібералом вважав людину, яка використовує владу для сприяння соціальної, політичної та економічної справедливості на муніципальному рівні, рівні штату, національному та міжнародному рівнях. Як ми бачимо, в такому розумінні уряд визнається гарним інструментом для соціального розвитку суспільства.

В подальшому ХХ століття ознаменувалось активним розвитком неолібералізму, що став закономірним продовженням лібералістичних традицій, однак, якщо традиційний лібералізм виходить з тези про те, що вільне ринкове господарство формується само по собі в процесі вільної конкуренції, то прибічники неолібералізму починають скептично відноситись до такого твердження.

Висновки. Отже, ідеологією та політичною програмою вільної людини, яка реалізує свою політичну та економічну свободу, є лібералізм. Він зародився в Англії та був домінуючою ідеологією в період між Великою революцією 1688 року (вона відома ще як Англійська буржуазна революція та Англійська громадянська війна – процес переходу Англії від абсолютної монархії до конституційної, при якій влада короля обмежується владою парламенту і гарантується громадянська свобода) та Актом про реформу 1867 року, після якого збільшилось число ви-

борців удвічі. Лібералізм поширився на Заході та став активним соціально-політичним рухом. Його основними вимогами стали віротерпимість, релігійна свобода, конституціоналізм та дотримання прав людини. Ведучи мову про інтерпретацію категорії «свобода» в концепції лібералізму, ми прийшли до таких результатів: під свободою особистості розуміється ідея, яка відображає відношення людини до своїх дій; при цьому вона виступає їх головною причиною, і ці дії безпосередньо не залежать від природних, соціальних, міжособистісно-комунікативних чи внутрішньо-психологічних чинників. Свобода може бути економічною (у праві на власність) та інтелектуальною (свобода совісті). Основні прояви свободи:

- у «повній свободі» як природному стані

людині, яка реалізується через право на життя, право на свободу, право на власність; виступає засобом самоствердження;

- у повазі та дотриманні істини «те, що корисне для суспільства, є корисним для кожного»;

- у реалізації суспільності як інстинкту людини;

- у здійсненні моральної дії;

- у реалізації права на життя та прагнення до щастя

- у виявленні власної ініціативи.

Стосовно перспектив подальших розвідок ми виокремлюємо ґрунтовний аналіз розвитку лібералізму на Україні та інтерпретацію свободи особистості під кутом зору українських мислителів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Аврелий М. Размышления [Текст] / Марк Аврелий Антонин. Перевод князя Л. Урсова. – Тула: Типография Губернского правления, 1882 г. – 180 с.
2. Аврелий М. Медитации [Электронный ресурс] / Марк Аврелий. – Режим доступа: <http://shot-consulting.ru/?p=3699>. 10.07.13. – Назва з екрана.
3. Божко А. Особенности современного украинского либерализма [Электронный ресурс] / А.Божко. – Режим доступа: <http://www.ua-pravda.com/old/articles/redactor/288.php>, 24.07.13. – Назва з екрана.
4. Бублик П. Перспективи лібералізму в Україні [Електронний ресурс] / Павло Бублик. – Режим доступа: <http://www.ldpu.org.ua/partners/institution-of-liberalism/4289c47ab87e0/> 24.07.13. – Назва з екрана.
5. Василенко Н.П. Богдан Александрович Кистяковский [Текст] / Н.П.Василенко // Социологические исследования. – 1994. – № 2, 4, 5.
6. Вольтер. Собрание сочинений / Вольтер. – Т. 2: Театр; Стихотворения; Мемуары и др. – [Б. м.]: [б.и.], 1998. – 654 с.
7. Вольтер. Собрание сочинений [Текст] / Вольтер. – Т.1: Орлеанская девственница. – [Б. м.]: [б.и.], 1998. – 720 с.
8. Вольтер. Собрание сочинений [Текст] / Вольтер. – Т.3: Статьи, памфлеты, письма. – [Б. м.]: [б.и.], 1998. – 688 с.
9. Вольтер. Философские сочинения [Текст] / Вольтер; отв. ред. В.Н.Кузнецов; РАН, Институт философии. – М.: Наука, 1996. – 560 с. – (Памятники философской мысли / ред. Т. И. Ойзерман [и др.]
10. Воронкова В.Г., Ясир И.Д. Зарождение и эволюция либерализма в Украине в XIX—нач. XX века [Текст] / В.Г.Воронкова, И.Д.Ясир. — Донецк, 1993. – 143 с.
11. Декларація прав людини і громадянина, 1789 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://constituantelivejournal.com/10253.html>. 09.07.13. – Назва з екрана.
12. Дестют де Траси А. Основы идеологии [Текст] / Антуан Дестют де Траси. Академический проект. Серия: Философские технологии, 2013.
13. Значення лібералізму. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://uk.wikipedia.org/wiki/15.07.2013>. – Назва з екрана.
14. Кант И. Основы метафизики нравственности [Электронный ресурс] / Иммануил Кант, 1785 г. – Режим доступа: <http://vehi.net/zph/ikant.html>] 01.07.13. – Назва з екрана.
15. Кант И. Сочинения [Текст]. – В 6-ти томах. – М. : Мысль, 1966. – Т.5. – 564 с.
16. Ливий Т. История Рима от основания города [Электронный ресурс] / Тит Ливий. – М.: Наука, 1989. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/t.htm?a=1364500001> 02.07.13. – Назва з екрана.
17. Локк Дж. Два трактата о правлении [Электронный ресурс] / Джон Локк. Сочинения: В 3 т. – Т. 3. – М.: Мысль, 1988. – Режим доступа: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> 02.07.13. – Назва з екрана.
18. Locke J. The Works of John Locke in Nine Volumes [Электронный ресурс] / John Locke, 1824. – Режим доступа: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1725&Itemid=28 16.07.13. – Назва з екрана.
19. Макиавелли Н. Рассуждения о первой декаде Тита Ливия [Электронный ресурс] / Никколо Макиавелли // Перевод Р. Хлодовского. – Режим доступа: http://machiaVELLI.letteraturaoperaomnia.org/translate_russian/machiaVELLI_discourses_on_the_first_decade_of_titus_livius.html 03.07.13. – Назва з екрана.
20. Монтескье Ш.Л. Избранные произведения. О духе законов [Электронный ресурс] / Шарль Луи Монтескье. – Режим доступа: http://royallib.ru/read/monteske_sharl/izbrannye_proizvedeniya_o_duhe_zakonov.html#20480 03.07.13. – Назва з екрана.
21. Новый словарь русского языка [Электронный ресурс] / Под ред. Т.Ф.Ефремова. – Режим доступа: <http://>

- www.rubricon.com/qe.asp?qttype=4&qall=0&aid={4B471B3B-2AA1-488E-820B-689E2A1EA803}&ii=121&id=121&sletter=%u041B&rq=0&onlyname=checked&newwind=&size=10&pn=132 15.07.2013. – Назва з екрана.
22. Окара А. На Украине не прижился либерализм [Электронный ресурс] / Андрей Окара. – Режим доступа: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4f34399c81510/24.07.13>. – Назва з екрана.
23. Пейн Т. Избранные сочинения [Текст] / Т.Пейн. – М., 1959.
24. Прицак О. Слово про А.Кримського [Текст] / О.Прицак // Вісник Академії наук України. – 1991. – № 6.
25. Робесп'єр М. Вибрані твори [Текст] / М.Робесп'єр. – У 3 т. – М.: Наука (Літературні пам'ятники), 1965.
26. Руссо Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права [Текст] / Жан-Жак Руссо. – Книга I. – М.: Государственное социально-экономическое издательство, 1988. – 20 с.
27. Севостьянов Г.Н., Уткин А.И. Томас Джефферсон [Текст] / Г.Н.Севостьянов, А.И.Уткин. – М.: Мысль, 1976. – 392 с.
28. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов [Текст] / Адам Смит. – М.: Эскимо, 2007. – (Серия: Антология экономической мысли). – 960 с.
29. Смит А. Теория нравственных чувств [Текст] / Адам Смит. – М.: Республика, 1997. – 351 с.
30. Согрин В. В. Идеология в американской истории: от отцов-основателей до конца XX века [Текст] / В.В.Согрин. – М.: Наука, 1995. – 238 с.
31. Сэй Ж.Б. Об Англии. Рассуждение о государственном хозяйстве [Текст] / Ж.Б. Сэй. – СПб.: В.Плавильщиков, 1817.
32. Томенко М. Політичні погляди Михайла Драгоманова та Дмитра Донцова в контексті формування сучасної української державності [Текст] / М.Томенко // Слово. – 1991. – № 21.
33. Франклин Б. Избранные произведения [Текст] / Бенжамин Франклин. – М., 1956.
34. Штайнер Р. Философия свободы. Основные черты одного современного мировоззрения. Результаты душевных наблюдений по естественно-научному методу [Электронный ресурс] / Рудольф Штайнер. – Режим доступа: <http://www.orlov-yoga.com/Steiner/TPOF/> 12.07.13. – Назва з екрана.
35. Юм Д. Малые произведения [Текст] / Давид Юм. – М.: Канон, 1996.

Стаття надійшла до редакції 30.07.2013

REFERENCES:

1. *Avrelij M. Razmyshlenija. Perevod kniazia L.Urusova. (The Meditations. The translation by prince Urusov). Tula: Tipografija Gubernskogo pravlenija, 1882. 180 p.*
2. *Avrelij M. Medytatsii. (The Meditations). Regime to access: <http://shot-consulting.ru/?p=3699>. 10.07.13.*
3. *Bozhko A. Osobennosti sovremenного ukrainского liberalizma. (The peculiarities of modern Ukrainian liberalism). Regime to access: <http://www.ua-pravda.com/old/articles/redactor/288.php>, 24.07.13.*
4. *Bublyk P. Perspektivy liberalizmu v Ukraini. (The perspectives of liberalism in Ukraine). Regime to access: <http://www.ldpu.org.ua/partners/institution-of-liberalism/4289c47ab87e0/> 24.07.13.*
5. *Vasilenko N.P. Bogdan Aleksandrovich Kistiakovskij. Sotsiologicheskie issledovanija. 1994. no. № 2, 4, 5.*
6. *Volter. Sobranie sochinenij (Collected works). Vol. 2: Teatr; Stikhotvorenija; Memuary i dr. 1998. 654 p.*
7. *Volter. Sobranie sochinenij (Collected works). Vol.1: Orleanskaja devstvennitsa. 1998. 720 p.*
8. *Volter. Sobranie sochinenij (Collected works). Vol.3: Stati, pamflety, pisma. 1998. 688 p.*
9. *Volter. Filosofskie sochinenija. Otv. red. V.N.Kuznetsov; RAN, Institut filosofii.(Philosophical works). M.: Nauka, 1996. 560 p.*
10. *Voronkova V.G., Yasir Y.D. Zarozhdenije i evoliutsija liberalizma v Ukraine v XIX—nach. XX veka. (The origin and the evolution of liberalism in Ukraine in the XIX – early XX century). Donetsk, 1993. 143 p.*
11. *Deklaratsiia prav liudyny i hromadianyna, 1789. (The declaration of the rights of the man and of the citizen, 1789). Regime to access: <http://constituante.livejournal.com/10253.html>. 09.07.13.*
12. *Destiut de Trasi A. Osnovy ideologii. (The Foundations of Ideology). Akademicheskij proekt. Serija: Filosofskie tekhnologii, 2013.*
13. *Znachennia liberalizmu. Vikipediia. (The meaning of liberalism. Wikipedia). Regime to access: <http://uk.wikipedia.org/wiki/> 15.07.2013.*
14. *Kant I. Osnovy metafiziki нравstvennosti, 1785 g. (The Foundations of Metaphysics of Morals). Regime to access: <http://vehi.net/zph/ikant.html>. 01.07.13.*
15. *Kant I. Sochinenija. – In 6 vol. (Works in 6 volumes). M.: Mysl, 1966. vol.5. 564 p.*
16. *Livij T. Istorija Rima ot osnovanija goroda.(The History of Rome from the Foundation of the City). M.: Nauka, 1989. Regime to access: <http://ancientrome.ru/antlitrt/t.htm?a=1364500001> 02.07.13.*
17. *Lokk Dzh. Dva traktata o pravlenii. Sochinenija: In 3 V. – vol. 3. (Two Treatises of Government. Works). M.: Mysl, 1988. Regime to access: <http://grachev62.narod.ru/lock/content.html> 02.07.13.*
18. *Locke J. The Works of John Locke in Nine Volumes, 1824. Regime to access: http://oll.libertyfund.org/index.php?option=com_staticxt&staticfile=show.php%3Ftitle=1725&Itemid=28 16.07.13.*
19. *Makyavelly N. Rassuzhdenija o pervoj dekadje Tita Livija // Perevod R.Khlodovskogo. (Discourses on the First Decade of Titus Livius // The translation by the Kholodovskij). Regime to access: <http://machiavelli.let>*

- teraturaoperaomnia.org/translate_russian/machiavelli_discourses_on_the_first_decade_of_titus_livius.html 03.07.13.
20. *Monteske Sh.L.* Izbrannye proizvedeniya. O dukhe zakonov. (Selected works. Of the Spirit of the Laws). Regime to access: http://royallib.ru/read/monteske_sharl/izbrannie_proizvedeniya_o_duhe_zakonov.html#20480 03.07.13.
21. *Novyj slovar russkogo jazika.* (New dictionary of Russian language). Regime to access: <http://www.rubicon.com/qa.asp?otype=4&qall=0&aid={4B471B3B-2AA1-488E-820B-689E2A1EA803}&ii=121&id=121&sletter=%u041B&rq=0&onlyname=checked&newwind=&psize=10&pn=132> 15.07.2013.
22. *Okara A.* Na Ukraine ne prizhilsia liberalizm. (Liberalism didn't get accustomed in Ukraine). Regime to access: <http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/4f34399c81510/24.07.13>.
23. *Pein T.* Izbrannye sochinenija. (Selected works). M., 1959.
24. *Pritsak O.* Slovo pro A.Krymskoho (The word about A. Krymskij). *Visnyk Akademii nauk Ukrainy.* 1991. no.6.
25. *Robespier M.* Vybrani tvory. – In 3 vol. (Selected works in 3 volumes). M.: *Nauka* (Literaturni pamiatnyky), 1965.
26. *Russo Zh.Zh.* Ob obshchestvennom dogovore ili printsipy politicheskogo prava. (Of The Social Contract, Or Principles of Political Right). *Kniga I.* M.: *Gosudarstvennoe sotsialno-ekonomicheskoe izdatelstvo*, 1988. 20p.
27. *Sevostianov G.N., Utkin A.I.* Tomas DzhEFFerson. (Thomas Jefferson). M.: *Mysl*, 1976. 392 p.
28. *Smit A.* Issledovaniye o prirode i prichinakh bogatstva narodov. (An Inquiry Into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). M.: *Eskimo*, 2007. – (Serija: Antologija ekonomycheskoj mysli). – 960 p.
29. *Smit A.* Teorija npravstvennykh chuvstv. (The Theory of Moral Sentiments). M.: *Respublika*, 1997. 351 p.
30. *Sogrin V.V.* Ideologija v amerikanskoj istorii: ot ottsov-osnovatelej do kontsa XX veka. (Ideology in American History: from the Founding Fathers till the end of XX century). M. : *Nauka*, 1995. 238 p.
31. *Sej Zh.B.* Ob Anglii. Rassuzhdeniye o gosudarstvennom khoziajstve. (Discourse on the state farms). *SPb.: V.Plavilshchikov*, 1817.
32. *Tomenko M.* Politychni pohliady Mykhaila Drahomanova ta Dmytra Dontsova v konteksti formuvannya suchasnoi ukrainiskoi derzhavnosti (Political views of Mychailo Dragoman and Dmytro Dontsov in the context of modern Ukrainian statehood formation). *Slovo.* 1991. no. 21.
33. *Franklin B.* Izbrannye proizvedeniya. (Selected works). M., 1956.
34. *Shtainer R.* Filosofija svobody. Osnovnye cherty odnogo sovremennogo mirovozzreniya. Rezultaty dush-evnykh nabliudenij po estestvenno-nauchnomu metodu. (The Philosophy of Freedom. The main features of one modern world-view. The results of observations using natural-scientific method). Regime to access: <http://www.orlov-yoga.com/Steiner/TPOF/> 12.07.13.
35. *Jum D.* Malye proizvedeniya. (Short works). M.: *Kanon*, 1996.

Петінова Оксана Борисівна – кандидат філософських наук, доцент
Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського
Адреса: 65020, Україна, м.Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
Телефон: +38 (048) 723-40-98, E-mail: ioksanapnp@gmail.com

Petinova Oksana Borisovna – PhD in philosophy, associate professor
South ukrainian national pedagogical university after K.D. Ushinskiy
Address: 26, Staroportofrankovskaja Str., Odessa, Ukraine, 65020
Phone: +38 (048) 723-40-98, E-mail: ioksanapnp@gmail.com